

ГЛАСНИК ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА САНУ LXVII (3)

BULLETIN OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA LXVII (3)

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LXVII

No. 3

Chief Editor:

Dragana Radojičić, PhD (Institute of Ethnography SASA)

Editor:

Srđan Radović, PhD (Institute of Ethnography SASA)

International editorial board:

Milica Bakić-Hayden, PhD (University of Pittsburgh), Ana Dragojlović, PhD (University of Melbourne), prof. Peter Finke, PhD (University of Zurich), prof. Karl Kaser, PhD (Karl-Franzens University, Graz), Gabriela Kilianova, PhD (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), prof. Kjell Magnusson, PhD (University of Uppsala), prof. Marina Martynova, PhD (Institute of Ethnology and Anthropology – Russian Academy of Sciences, Moscow), Ivanka Petrova, PhD (IEFEM – Bulgarian Academy of Sciences, Sofia), Tatiana Podolinska, PhD (Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava), Jana Pospišilova, PhD (Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences, Brno), Ines Prica, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Ingrid Slavec Gradišnik, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana).

Editorial board:

Gordana Blagojević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Ivan Đorđević, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ildiko Erdei, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade), prof. Ljiljana Gavrilović, PhD (Institute of Ethnography SASA), corresponding member of the SASA Jelena Jovanović, PhD (Institute of Musicology SASA, Belgrade), Aleksandra Pavičević, PhD (Institute of Ethnography SASA), Lada Stevanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), academician Gojko Subotić, PhD (Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade).

Advisory board:

Prof. Jelena Đorđević, PhD (Faculty of Political Sciences, Belgrade), prof. Maja Godina Golija, PhD (Institute of Slovenian Ethnology RC SASA, Ljubljana), Renata Jambrešić Kirin, PhD (Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb), Miroslava Lukić Krstanović, PhD (Institute of Ethnography SASA), Mladena Prelić, PhD (Institute of Ethnography SASA), prof. Ljupčo Risteski, PhD (Faculty of Natural Sciences and Mathematics, Skopje), prof. Lidija Vujačić, PhD (Faculty of Philosophy, Nikšić), prof. Bojan Žikić, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade)

Secretary:

Marija Đokić (Institute of Ethnography SASA)

BELGRADE 2019

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА

LXVII
свеска 3

Главни и одговорни уредник:

Проф. др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)

Уредник:

Др Срђан Радовић (Етнографски институт САНУ)

Међународни уређивачки одбор:

Др Милица Бакић-Хејден (Универзитет у Питсбургу), др Ана Драгојловић (Универзитет у Мелбурну), проф. др Петер Финке (Универзитет у Цириху), проф. др Карл Казер (Karl-Franzens Universität, Грац), др Габриела Килианова (Етнолошки институт САВ, Братислава), проф. др Шел Магнусон (Универзитет у Упсали), проф. др Марина Мартинова (Институт етнологије и антропологије РАН, Москва), др Иванка Петрова (ИЕФЕМ – БАН, Софија), др Татиана Подолинска (Етнолошки институт САВ, Братислава), др Јана Поспишилова (Етнолошки институт АН ЧР, Брно), др Инес Прица (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Ингрид Славец Градишник (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана).

Уређивачки одбор:

Др Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ), др Иван Ђорђевић (Етнографски институт САНУ), проф. др Илдико Ердеи (Филозофски факултет у Београду), проф. др Љиљана Гавриловић (Етнографски институт САНУ), дописни члан САНУ др Јелена Јовановић (Музиколошки институт САНУ, Београд), др Александра Павићевић (Етнографски институт САНУ), др Лада Стевановић (Етнографски институт САНУ), академик Гојко Суботић (Српска академија наука и уметности, Београд).

Издавачки савет:

Проф. др Јелена Ђорђевић (Факултет политичких наука, Београд), проф. др Маја Година Голија (Институт за словеначку етнологију ЗРЦ САЗУ, Љубљана), др Рената Јамбрешић Кирић (Институт за етнологију и фолклористику, Загреб), др Мирослава Лукић Крстановић (Етнографски институт САНУ), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ), проф. др Љупчо Ристески (Природно-математички факултет, Скопље), проф. др Лидија Вујачић (Филозофски факултет у Никшићу), проф. др Бојан Жикић (Филозофски факултет у Београду).

Секретар уредништва:

Марија Ђокић (Етнографски институт САНУ)

БЕОГРАД 2019.

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Мрежна страница часописа: www.ei.sanu.ac.rs

Publisher:
INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY SASA
Knez Mihailova 36/IV, Belgrade, phone: 011–2636–804
e-mail: eisanu@ei.sanu.ac.rs
Journal's web page: www.ei.sanu.ac.rs

Лектура и коректура:
Ивана Башић
Станислав Станковић

Превод:
аутори текстова

Дизајн корица:
Горан Витановић

Техничка припрема и штампа:
Академска издања, Београд

Тираж:
300 примерака

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној октобра 2019. године,
на основу реферата академика Димитрија Стефановића.

Accepted for publication at the meeting of the Department of Social Sciences SASA
in October 2019, based on the report of academician Dimitrije Stefanović

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
Printing of the journal was funded by the Ministry of Education, Science and Technological
Development of the Republic of Serbia

Гласник Етнографског института САНУ излази три пута годишње и доступан је и индексиран у
базама: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Reference Index for the
Humanities), SCIndeks (Српски цитатни индекс), Ulrich's Periodicals Directory, NSD (Norsk
samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service), CEEOL (Central
and Eastern European Library).

The Bulletin of the Institute of Ethnography SASA is issued three times a year, and
can be accessed in: DOAJ (Directory of Open Access Journals), ERIH PLUS (European Refer-
ence Index for the Humanities), SCIndeks (Srpski citatni indeks), Ulrich's Periodicals Directory,
NSD (Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS – Norwegian Social Science Data Service),
CEEOL (Central and Eastern European Library).

I
Научни радови
Scientific Papers

Тема броја – Истраживање миграција
(ур. Сања Златановић и Јурај Марушиак)

Topic of the Issue – Research of Migrations
(eds. Sanja Zlatanović and Juraj Marušiaк)

- Сања Златановић, Јурај Марушиак, *Истраживање миграција у централној и југоисточној Европи: увод у темат* 493–499
Sanja Zlatanović, Juraj Marušiaк, *Research of Migrations in Central and Southeast Europe: Introduction*
- Ivaylo Markov, *Changing Practices of “Being Together” in the Transnational Kin-Relationships among Gorani* 501–522
Ивајло Марков, *Промена у праксама „бити заједно“ у транснационалним сродничким односима Горанаца*
- Ondřej Žíla, *After Coming Home: Forms and Meanings of Return in Dayton’s Bosnia and Herzegovina* 523–543
Ондреј Жила, *После доласка кући: облици и значења повратка у дејтонску Босну и Херцеговину*
- Konstantinos Tsivos, *The Greek Emigres in Czechoslovakia and Their Life in the 1960s* 545–557
Константинос Цивос, *Грчки емигранти у Чехословачкој и њихов живот у шездесетим годинама XX века*
- Yelis Erolova, *Refugee Integration in Bulgaria: Conditions and Challenges* 559–571
Јелис Еролова, *Интеграција избеглица у Бугарској: услови и изазови*
- Marta Stojić Mitrović, Aleksandra Đurić Milovanović, *The Narratives of Faith-based Organizations on Migrant Education in Serbia after the Closure of the Formalized Migration Corridor in 2016* 573–587
Марта Стојић Митровић, Александра Ђурић Миловановић, *Наративи верских хуманитарних организација о едукацији миграната у Србији након затварања формализованог миграцијског коридора 2016. године*

- Теодора Јовановић, *Студије избеглиштва или студије принудних миграција: теоријско-методолошки осврт и разматрање мултидисциплинарности у примени друштвених и хуманистичких наука* 589–606
- Teodora Jovanović, *Refugee Studies or Forced Migration Studies: Theoretical-methodological Review and Consideration of Multidisciplinarity in Applied Social Sciences and Humanities*
- Мирослава Лукић Крстановић, *Конструкт дијаспоре у фокусу политика ентитета и различитих мобилности* 607–630
- Miroslava Lukić Krstanović, *Diaspora Construct in the Focus of Entity Policies and Different Mobilities*
- Olga Šrajerová, *Slovaks in the Czech Lands after 1945 – between the State Nation, Minority and Assimilation* 631–648
- Ољга Шпрајерова, *Словаци у чешким земљама после 1945. године – између државотворне нације, мањине и асимилације*
- Michał Lubicz Miszewski, *Migration of the Poles to Slovakia after World War II* 649–660
- Михал Лубич Мишевски, *Миграције Пољака у Словачку после Другог светског рата*
- Desislava Pileva, *Marriage Migrants in Bulgaria – Aspects of Social Adaptation* 661–679
- Десислава Пилева, *Брачни мигранти у Бугарској – аспекти друштвене адаптације*
- Дејан Крстић, *Миграције планинског становништва југоисточне Србије у Зајечар и околину: пример трајних миграција планина–низија* 681–699
- Dejan Krstić, *Migrations of Highlands Inhabitants of Southeast Serbia to Zaječar and its Surroundings: an Example of Permanent Highlands-to-Lowlands Migration*

II

Прикази Reviews

- Милош Луковић, *Národopisný věstník. Bulletin d'ethnologie* 701–707
- Милош Луковић, *Едиција Корени. Српске земље. Насеља, порекло становништва, обичаји* 708–715
- Срђан Радовић, *Професија етнолог. Радост Иванова* 715–718

III
Хроника
Chronicles

Теодора Јовановић, *Саветовање „Други и ми сами: култура као агенс друштвених промена“* 719–720

Тема броја:

Истраживање миграција
(ур. Сања Златановић и Јурај Марушиак)

Topic of the Issue:

Research of Migrations
(eds. Sanja Zlatanović and Juraj Marušiak)

Марта Стојић Митровић

Етнографски институт САНУ, Београд
marta.stojic@ei.sanu.ac.rs

Александра Ђурић Миловановић

Балканолошки институт САНУ, Београд
aleksandra.djuric@bi.sanu.ac.rs

Наративи верских хуманитарних организација о едукацији миграната у Србији након затварања формализованог миграцијског коридора 2016. године*

У овом тексту изложићемо наративе представника верских хуманитарних организација које су активне при Српској православној цркви, Римокатоличкој цркви и Хришћанској адвентистичкој цркви. Наративи дају опис активности ових организација у вези са едукацијом миграната у Србији после 2016. године када – након затварања формализованог миграцијског коридора и секуритарног заокрета миграцијске политике – програми интеграције миграната добијају превагу над онима који се фокусирају на ургентни прихват. Грађа је добијена полуструктурираним интервјуима и биће подељена у два дела – активности верских хуманитарних организација у образовању деце основношколског узраста, као и активности верских хуманитарних организација у образовању средњошколаца и одраслих.

Кључне речи: верске хуманитарне организације, едукација миграната, Србија, наративи

The Narratives of Faith-based Organizations on Migrant Education in Serbia after the Closure of the Formalized Migration Corridor in 2016

In this paper we will present narratives of the representatives of faith-based humanitarian organizations of the Serbian Orthodox Church, the Roman Catholic Church and the Seventh Day Adventist Church. The narratives provide description of the activities of these organizations regarding education of migrants in Serbia when, from the year 2016 – after the

* Текст је резултат рада на пројектима 177027 *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси* и 177006 *Дунав и Балкан: културно-историјско наслеђе*, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

closure of the formalized migration corridor and new securitarian turn of the migration policy – migrants' integration programs took primacy over those focused on urgent reception. The material has been obtained through semi-structured interviews and will be presented in two sections, the activities of the faith-based organizations in relation to the elementary school education, as well as the activities related to high-school education and education of the adults.

Key words: faith-based organizations, migrant's education, Serbia, narratives

1. Увод

У овом тексту изложићемо наративе представника верских хуманитарних организација о њиховим активностима везаним за едукацију миграната¹ у Србији након затварања формализованог миграцијског коридора 2016. године и реконфигурације функције Србије у оквиру европског граничног режима из тзв. државе транзита у део тзв. зоне пригушења, принудне дестинације. Са затварањем формализованог коридора у марту 2016. године и почетком нове секуритарне фазе, која је претпостављала да су криза и ванредна ситуација завршени, да је транзит затворен и да су државе успоставиле контролу над миграцијама, могућности за рад организација државног и цивилног сектора су се знатно измениле. Пре свега, фондови су преусмерени на активности које се не могу подвести под ургентни прихват, и који се сада односе на два главна домена: секуритарни, којим се кретање миграната према ЕУ спречава, а које укључује помоћ у чувању граница и земаља на ободу ЕУ, али, у крајњој линији, и програме повратка у земље порекла, као и интеграцију оних миграната који остају у тзв. земљама пригушења. Док се фондови из секуритарног домена усмеравају ка државним службама, интеграција остаје област у којој је још увек могућ развој деловања невладиног сектора (Stojić Mitrović 2018; Stojić Mitrović & Vilenica 2019). Већина ових промена одразила се и на активности верских хуманитарних организација са чијим представницима смо обавиле полуструктуриране интервјуе током 2017, 2018 и 2019. године. У истраживање су биле укључене организације при Српској православној цркви (*Човекољубље – Добротворна фондација Српске православне цркве*), Римокатоличкој цркви (*Caritas Srbije* и *Jesuit Refugee Service*) и Хришћанској адвентистичкој цркви (*ADRA*). Дакле, хуманитарне организације обухваћене овим истраживањем, основане су од стране цркава или верских заједница које имају активне вернике и мрежу верских институција широм Србије. У том смислу, оне представљају „домаће“ верске хуманитарне организације, које на просторима Србије делују већ више деценија или година, највише од 1990-их и појаве великог броја избеглица и интерно расељених лица са простора бивше Југославије.

¹ Верске хуманитарне организације спроводе програме са страним држављанима који бораве у азилним и прихватним центрима које води Комесаријат за избеглице и миграције Републике Србије, као и у сигурној кући за малолетнике без пратње "Педро Арупе", који води *Jesuit Refugee Service*, једна од верских хуманитарних организација са чијим представницима је обављен интервју.

Издвојени наративи ће бити изложени у два дела, и то активности ових организација у едукацији деце основношколског узраста и активности ових организација у едукацији средњошколаца и одраслих. Како је истраживање започето 2017. године још увек у току, овде су дати прелиминарни резултати и увиди.

2. Верске хуманитарне организације и савремене миграције: од ургентног прихвата до едукације

Према речима наше саговорнице, *Човекољубље – Добротворна фондација Српске православне цркве* је „основана ’91. године као одговор цркве на почетак ратова на територији бивше Југославије, тако да ми већ дуги, дуги низ година имамо различите програме који су везани и за директну хуманитарну помоћ, али и оно што се у овом нашем свету зове развојне програме, дугорочније програме подршке угроженим категоријама.“² На позив државе, тј. Комесаријата за избеглице и миграције Републике Србије, са којим су сарађивали још 90-их година, они су у мају 2015. године започели са организованим активностима везаним за ургентни прихват,³ и то пре свега кроз пружање директне хуманитарне помоћи у храни и хигијенским пакетима. На том састанку „саопштили су нам где су оно што се зове рупе, односно, за која подручја нису у том моменту била обезбеђена средства.“⁴

Адвентистички хуманитарни и развојни рад (ADRA) је међународна хуманитарна организација Хришћанске адвентистичке цркве која делује у преко 130 земаља света. У Србији, ADRA је активна од 1990. године и сукоба на простору бивше Југославије. Од тог периода, ADRA је кроз бројне програме хуманитарне помоћи своју пажњу усмерила на избегличку популацију, као и на угрожене групе становништва у Србији.⁵ Започели су са дистрибуцијом хуманитарне помоћи мигрантима у београдским парковима у јулу 2015. године. Посредством великог броја локалних огранака при адвентистичким црквама, ADRA је активна у многим градовима и општинама у Србији, што је било од посебног значаја током хипертранзитног периода, када су пружали помоћ у више градова (Stojić Mitrović & Djurić Milovanović 2019). У јануару 2016. године отвара се ADRA *Друштвени центар* у Борчи (општина Палилула), у коме се, између осталог, одвија и подршка формалној

² Интервју из 2017. године

³ О интензивирању настојања државе да „управља миграцијама“ у пролеће 2015. године видети Beznec et al. 2016 и Stojić Mitrović 2018.

⁴ Интервју из 2017. године

⁵ Више о активностима ове организације, као што су „Деца помажу деци“ (од 2002), затим, борба против насиља у породици (од 2006), опоравак од поплава (2014–2015), помоћ младим ромским породицама (од 2015), подршка избеглицима и мигрантима (од 2015) и дугорочна помоћ бескућницима у Београду (од 2018) видети на: <https://adra.org.rs/wp-content/uploads/2018/06/Brosura-Drustveni-centar-ADRA.pdf>

и неформалној едукацији миграната.⁶ У оквиру *Друштвеног центра* налази се и Женски центар са кутком за децу, у којем се одвија читав низ едукативно-рекреативних активности. ADRA је развила различите едукативне програме, који су имали различите циљеве, од подршке формалном образовању деце из мигрантске популације, до усавршавања и обуке одраслих за различите вокационе тренинге.

Две хуманитарне организације при Римокатоличкој цркви – *Caritas* и *Jesuit Refugee Service (JRS)* – активно учествују у програмима помоћи мигрантима у Србији.⁷ *Caritas Србије*⁸ свој рад неформално је почео током 80-их година, а званично је регистрован 2000. године. У пружање хуманитарне помоћи мигрантима, хране и хигијенских пакета, укључили су се на позив државе у мају 2015. године, мада је *Caritas Luxembourg* и пре тога деловао у Прешеви. *JRS* је међународна католичка хуманитарна организација чији је рад примарно усмерен на пружање помоћи избеглицима широм света. Представништво у Србији основано је 1993. године, али је привремено затворено 2000. да би се након 2016. године поново отворило. Од тада је *JRS* свој рад усмерио на пружање психосоцијалне помоћи мигрантима и тражиоцима азила, али и подршку локалним организацијама цивилног друштва које су радиле са мигрантима. Примарно, *JRS* је највише пажње посветио малолетницима без пратње, оснивањем тзв. сигурне куће „Педро Арупе“ која има смештајни капацитет за 20 малолетника. Сигурна кућа, односно, интеграциона кућа за угрожене категорије избеглица „Педро Арупе“ основана је 2017. године, са посебним фокусом на малолетнике без пратње и раздвојеној деци до 14 година који се налазе под привременим старатељством Центра за социјални рад.

Ове верске хуманитарне организације заузимају посебан положај у целокупном хуманитарном невладином сектору на неколико начина: њихово присуство у земљи је дуготрајно, радиле су на програмима који су укључивали разне социјалне категорије, имају претходног искуства сарадње са државним службама, преко цркава које су их основале повезане су најраширенијим конфесионалним групама, и могу да приступе посебним фондовима: наиме, верске хуманитарне организације практикују посебан начин тзв. друштвено одговорног инвестирања који укључује идеју да се етика, веровања и верски закони користе за вођење монетарних одлука.⁹ Како

⁶ https://adra.org.rs/wp-content/uploads/2018/12/Deca-u-pokretu-i-obrazovanje_publicacija.pdf

⁷ Поред наведених, у Србији делује и католичка организација *CRS – Catholic Relief Service*, односно амерички *Caritas*, који такође спроводи и подржава различите програме помоћи мигрантима. Међутим, *CRS* нема програме који се односе на образовање, те стога нису наведени у овом раду.

⁸ Прво као *Caritas Jugoslavije*, касније *Caritas Србије* и *Црне Горе*, затим *Caritas Srbije*. *Caritas Србије* је члан међународне конфедерације *Caritas Internationalis* и *Caritas Europe* са седиштем у Бриселу.

⁹ <https://www.unenvironment.org/about-un-environment/faith-earth-initiative/why-faith-and-environment-matters/faith-finance>

је истакао наш саговорник, то даје слободу да се брзо реагује и без исцрпљујућих административних процедура, по хитном поступку, приступи средствима која се одмах усмеравају где су у том тренутку потребна.¹⁰ Дакле, осим посебног социјалног положаја, и систем финансирања издваја верске хуманитарне организације: „Пошто смо верска хуманитарна организација, не морамо да пратимо стандардну процедуру конкурисања на пројекте, већ можемо сами да предложимо пројекте. Већа слобода да се траже и добију средства омогућава опуштенији приступ програмима а мање администрације отвара могућност промена и прилагођавања потребама.“¹¹

Дакле, наведене верске хуманитарне организације у пружање помоћи мигрантима укључиле су се као оперативна подршка држави током изградње и функционисања формализованог миграцијског коридора, који је ишао од Грчке до Аустрије (о коридору видети детаљније *Beznes et al. 2016*, док о укључивању верских хуманитарних организација на деоници у Србији видети *Stojić Mitrović & Djurić Milovanović 2019*).

Са дужим задржавањем миграната и политиком која тежи да се прекине транзитно кретање и мигрантима омогући интеграција ту где су се затекли, мењају се и активности верских хуманитарних организација, које се укључују у различите програме подршке формалној и неформалној едукацији. Укључивање у образовни систем у држави боравка европска администрација сматра једним од основних канала интеграције, и уз запошљавање, социјалну инклузију и активно држављанство, често се користи као индикатор интеграције.¹² Како Агер и Странг примећују, стручно оспособљавање и даља едукација се обично сматрају кључним аспектима интеграције, будући да подстичу запошљивост било директно, било кроз побољшање специфичних језичких или радних вештина (*Ager & Strang 2008*). Осим тога, Агер и Странг истичу да су школе најважнији контекст у коме се успостављају и развијају социјални односи, стварају компетенције за активно учествовање у друштву (*Ager & Strang 2008*), чиме формална едукација постаје оно што заправо повезује све остале индикаторе интеграције. Формална и неформална едукација миграната, дакле, није фокусирана само на једног актера миграцијских процеса – мигранте, који стичу некаква знања и вештине, већ се представља као канал којим се успоставља комуникација између мигрантске и домицилне популације, као нешто што је уједно оквир и функција контакта и размене. Управо ти други аспекти едукације доминирају наративима представника верских хуманитарних организација са којима смо разговарале.

¹⁰ Интервју из 2017. године.

¹¹ Интервју из 2019. године.

¹² https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migrant_integration_statistics , <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/8787947/KS-05-17-100-EN-N.pdf/f6c45af2-6c4f-4ca0-b547-d25e6ef9c359>.

2.1 Укључивање деце миграната у образовни систем

Наши саговорници истицали су да укључивање деце мираната у образовни систем, у регуларне школе, наилази на проблеме не на правном,¹³ већ пре свега на нивоу институционалне примене, али и друштвеном нивоу. Као основни пропуст државних служби у наративима се истиче да није рађено на сензибилизацији особа којих се интеграција миграната кроз едукацију директно тиче, као што су наставници, ученици, родитељи ученика, како из мигрантске, тако и из домицилне популације. Стога се може приметити неспремност друштва да прихвати децу из мигрантске популације у образовни систем у Србији.

Пример 1: „Већ 2017. године у марту, пре него што су деца избеглице почеле да похађају званичне школе у Србији, у прихватном центру П., у сарадњи са другим организацијама, питали су нас да ли бисмо могли да водимо једно одељење деце,

¹³ Организације цивилног сектора у својим извештајима и анализама о правном и практичном оквиру у коме се остварује едукација миграната у Србији наводе да иако Србија има развијен правни оквир којим се регулише едукација миграната и који подразумева једнака права за грађане и стране држављане у том погледу, и забрањује дискриминацију по било ком основу, његова примена у пракси је недоследна (детаљне анализе образовања миграната у Србији са статистичким подацима видети у CZA & CIJP 2018; Kozma 2018). У извештајима се наводи да облици неформалног образовања, који не спроводе државне службе, већ обезбеђује невладин сектор у издвојеним објектима (азилним и прихватним центрима, просторијама невладиних организација и сл.), а који обично укључују пројектно финансиране курсеве језика, креативне, психо-социјалне, спортске и сличне радионице и даље носе превагу у односу на приступ систематском формалном образовању (CZA & CIJP 2018; Kozma 2018). Штавише, додаје се, и у случајевима када мигранти приступају формалном образовном систему, један сегмент је регуларно уписан у школе, а други је само укључен, у смислу да присуствује настави (CZA & CIJP 2018, 4). Поред овога, истиче се да чак и деца која су регуларно уписана у школе, често похађају само по два часа са другом децом, док остале часове имају засебно (CZA & CIJP 2018, 6). Тек са почетком секуритарне фазе миграцијске политике, која званично игнорише постојање принудне циркуларне мобилности (Stojić Mitrović & Vilenica 2019) и Србију третира као земљу чији је циљ да заустави миграције и спречи транзит, интеграција миграната добија главну позицију у хуманитарном дискурсу, у програмима фондација, а јављају се и први покушаји превазилажења *ad hoc* модела и започињања систематског укључивања у образовни систем (CZA & CIJP 2018). Несистематичност примене административних и институционалних мера, која се често оправдава управо транзитношћу, наводи се у извештајима као један од најбитнијих системских фактора који утичу на едукацију миграната у Србији. Као мане система наглашава се да он као систем постоји више на нивоу начела него у пракси: истиче се фрагментираност (уз истовремено преклапање надлежности) и одсуство комуникације између надлежних служби а, самим тим, и координације активности (CZA & CIJP 2018). Како Козма наводи, „Pостојећи приступ осмишљен је на претпоставци да ће деца migranti boraviti jedan kraći vremenski period u Srbiji“ (Kozma 2018, 7). Едукација се тако може интерпретирати пре свега као пут за привремену социјализацију, као некакав вид изборних активности, а не као канал за систематично стицање школског знања које ће се употребити за приступ тржишу рада и трајн(и)ју интеграцију (упореди Kozma 2018, 6; *Save the Children* 2018, 11–12). Тако је средњшколско образовање препоручено, али није обавезно, као ни обуке и образовање одраслих (*Save the Children* 2018).

то је био неки трећи разред, 11 година, кроз неку неформалну школу која би им служила као припрема за формално образовање тако да су наши запослени, чланови тих психосоцијалних тимова, били укључени у то... Они су почели кроз неформално образовање, да мало са децом науче неке ствари, а доста те деце никада није ни ишло у школу, како је прошло три године колико су у транзиту, то је за децу огроман период да су просто изгубили контакт са школом. Ту смо имали позитивних искустава, да су били заинтересовани за школу, за учење српског, енглеског, математике, нешто мало су они радили са њима од свега. Тако да су од ове године они кренули у формалну школу али имају и даље допунску наставу са тим нашим колегама у П. То нам је овако леп пример да су заиста били заинтересовани да уче, да се упознају, да је њима школа била битна и да смо могли да им пружимо то у том тренутку.¹⁴

Пример 2: Почетак школске 2017/2018. године праћен је протестима локалног становништва у селима око Шида, које се противило идеји да деца мигранти иду у школу са локалном децом.¹⁵ Како је истакла наша саговорница,¹⁶ „један сегмент нашег рада везан је за подршку локалним заједницама при адаптирању на чињеницу да ће интеракција између избеглица и локалног становништва бити све интензивнија, посебно у малим срединама. У Београду је то и не толико упадљиво, има иначе довољно странаца да људи мање-више не реагују, али у малим местима, поготову у селима, јер деца из кампа крећу у најближе село у школу, то је заиста био велики корак, тако да смо се првенствено фокусирали на Шид где су људи најгласније реаговали – разговарали смо пуно са родитељима, са директорима, са наставницима, са неколико школа. Та бојазан родитеља има један сегмент који је оправдан, просто не знају шта их чека и то је разумљиво у људској природи, али други је тај сегмент – неке те изјаве су биле неприличне потпуно: ‘Неће ваљда наша деца са оном децом’ и такве некакве изјаве, па смо сматрали да би било добро да попричамо са људима. Мислили смо исто тако да је згодно јер долазимо из (име цркве, прим. аут.), из већинске цркве. Морам да кажем да је свештенство и (титула свештеника у тој области, прим. аут.), који су надлежни за тај крај, били изузетно активни. Свештенство је било активно константно, и док су биле отворене границе у пољима и њивама, и сад су изузетно активни и свештенци у малим селима, тако да је то помогло. И, то се смирило и средило заиста доста брзо.¹⁷

¹⁴ Интервју из 2017. године.

¹⁵ <http://rs.n1info.com/Vesti/a317284/Roditelji-u-Sidu-protiv-dece-migranata-u-skolama.html>

¹⁶ Интервју из 2017. године.

¹⁷ Интервју из 2017. године.

Пример 3: „Ми смо радили у неколико школа, школе које су најближе кампу који се зове П., то су мале сеоске школе у којима има десетак до петнаест ученика а онда сад им на пример долази десетак деце из кампа, тако да је сад одједном у тој школи практично пола-пола, или врло мало више локалне деце у односу на децу која долазе из кампа [...] Ми смо, рецимо, у С.-ској школи, која је у солидно лошем стању, имају физкултурну салу која 30 година није у употреби, током лета смо реконструисали у потпуности салу, кров је пропао, дрво је расло кроз салу, значи уопште није била у употреби, потпуно смо реконструисали салу и заједно са нашим великим другарима *СОС деције село* купили сву ту спортску опрему, поставили голиће, кошеве, лопте смо купили, све, направили смо унутра мокре чворове, тушеве, тоалете, све то тако средили, тако да су деца дочекала тако са том салом. [...] Био је амбасадор [...] присутан кад смо започињали радове, тако да је то било за село баш онако велики догађај, и на пример, то је у С. прошло тако врло „мекано“. Сад то је јако важно: када се ради интеграција, нема подвајања на ову или ону децу, све што иде – иде и за сву децу, па смо сад ту деци обезбедили спортске патикице за ту салу, сад им, не знам, купујемо разне неке материјале да раде неке креативне радионице, с директорком смо стално у контакту, она је једна фантастична жена. Ту су две учитељице само, то је један врло мали колектив, имају једну жену која ради те радионице, спремачицу, која је тако дивна, која води рачуна да сви све имају да једу. Сад ћемо да кренемо нешто са том следећом школом. Ту је камп П., па сад кад идете, ту је пут [...] и то је село за селом. С. је прво село, следеће село је Б., сад ћемо са њима исто нешто да се договоримо, за почетак ћемо да им обезбедимо средства за одржавање хигијене школе, средства за личну хигијену свој деци, неку одећу ћемо, сад креће зима је п', сад креће зимски тај програм.“

Пример 4: Када је требало да деца из једног азилног центра крену у оближње школе, АДРА је организовала долазак наставника у њен центар: „они су упознавали ђаке који ће постати потенцијални њихови ђаци убрзо потом. То се показала као врло битна ствар [...] али тако је испало, наставници на практичном нивоу су имали највише користи, не школа као систем [...] наша идеја је била ако је интеграција отежана тиме да без дозволе родитеља ми децу доведемо овде, хајмо да се пребацимо на онога ко руководи разредом. Да тај неко зна ту децу боље и да када дође септембар може боље ту децу да представи другој деци. А онда смо схватили, ако ће већ да раде са том децом зашто не би радили припрему (за укључивање у формално образовање, прим. аут.) [...] и онда смо покушали да нађемо те људе који ће заиста да буду ентузијастични и то се испоставило као потпуно ОК. Они су касније долазили и ван неких својих активности [...] учитељица из Ј., јер су деца пренела (да овде постоји центар, прим. аут.) и учитељица је била да види. Ми смо покушали да

имамо сарадњу са наставницима који хоће и који су ентузијастични, јер то нама олакшава, наравно и чини нам рад, задовољство у раду. Са друге стране, њима олакшава – јер, оно што они не стигну да ураде у школи може да буде компензовано овде. Јер тај почетак је био израда домаћих задатака, помоћ у учењу, пре свега у савладавању онога што се није стигло у школи [...], транспорт до школе [...].“ Радиле су и формалну „обуку наставника како радити са математиком, социјалним вештинама, родитељима...“ у сарадњи са другим невладиним организацијама. „Када смо ми одлазили у школе, та обука је била предвиђена за два и по сата, то је огроман програм, два и по сата тог сувог, практичног, али наравно остајали смо дуже са овим ентузијастима који су први пут чули различите ствари. Онда се ту показало – како то изгледа, где они живе, па до тога како изгледа комуникација или зашто неко дете може да одбија. Значи, неки људи није да нису хтели, неки људи су просто били изненађени, прејака је реч шокирани, него стали су и не знају како, то дете седи у задњој клупи и ћути, не комуницира. Дошли смо до тога да је тај наставник јако топла особа, треба само да пита: ‘Зашто ћутиш?’ То је она проста ствар ако не знате зашто – питајте само лице. [...] Ја сам видео да неки од њих неће, имају своје разлоге, некада је то институционалног карактера, јер директора уопште не интересује та прича осим када дођу новине, онда смо се буквално због тога ми ослонили на њих (наставнике, прим. аут.), они на нас.“¹⁸

Пример 5: „Деца иду у школу. Он иде у ову школу доле. У почетку су ишли у школу у Б. (друга општина, прим. аут.), али како нисмо имали организован превоз, нису могли да оду и да се врате, престало је да буде функционално, нарочито зими и када је мрак. Онда смо прво њега пребацили у школу, па једно по једно (дете, прим. аут.) полако, јер је брже и нама је лакше. Наш педагог може да се спусти до школе и да пита шта и како [...]. Супер (је прихваћен у школи, прим. аут.), зову га на рођендане, он сваки дан иде тамо игра фудбал, тренира фудбал, ту смо га уписали [...] Људи из незнања, ми смо имали родитељски који је заказала учитељица, и ја сам била на родитељском, и она је саопштила свим родитељима, ‘доћи ће тај и тај дечак, он је из Ирана’ и укратко описала. Родитељи су онако, гледали мене, сви знају по (насељу) али нико не зна стварно, сви знају оно шта чују. Онда је учитељица објаснила да је он малолетник без пратње...“¹⁹

Пример 6: „Велика ствар коју сви наглашавају, а која је тешка за решавање, а опет мислим да је одсуство интереса је сарадња са родитељима. Није било, јако ретко, родитељских састанака, ми смо неколико пута нудили комби, празан превоз чекао, нико није

¹⁸ Интервју из 2019. године.

¹⁹ Интервју из 2018. године.

хтео да уђе, шти значи да са друге стране ни родитељи нису били довољно или обавештени или сензибилисани да је тако нешто уопште потребно [...] Онда сретнем мајку (ученика који не долази у школу, прим. аут.) и кажем јој да дође у школу, она неће, па дођемо до тога да лажемо једни друге – они њега пусте да се игра на снегу и тако даље [...] Они су сигурни да иду негде. Генерално много отпада на то, када бисмо тражили који је удео у томе што они одустају од свега и мотивација је ниска, то је зато што знају ‘ја сам овде тренутно’, ‘ја ово желим да искористим да ми буде лакше.’ [...] Тако да са родитељима је била јако лоша сарадња. Како смо ми то решавали? Ако вас то интересује: Овде им долазе углавном мајке, мајке су више сензибилисане за потребе деце, али крајњу одлуку доноси отац и никада оцене очева нису ‘не треба вам то’. Ово је само био пример јер су они били сигурни да одлазе, ови други чекају да оду, па је пад мотивације био мало мањи. Ми смо покушавали, и то нам је успевало, да преко радионица које воде социјалне раднице, преко мини родитељских састанака током летње школе, ми њима покажемо како то изгледа и видимо да они нису имали појма да то постоји – неки од њих. Опет није искомуницирано, опет нека рупа. Онда је било очева који су одлазили у школе да виде – шта то моје дете ради, како учи, наравно, ишли су самоиницијативно, па нису имали преводаоца, а увек је потребно да буде преводац. Превођење је тема сама по себи.²⁰

2.2 Едукација средњошколаца и одраслих

Верске хуманитарне организације укључене су и у активности везане за образовање које превазилази основношколско. У наративима је посебно наглашена мањкавост правног оквира, који мигрантима не дозвољава приступ тржишту рада чак и по успешном оспособљавању за обављање неког занимања. Осим образовања за обављање заната, учења језика и сличног, неки од саговорника су истакли и важност учења тзв. културних норми.

Пример 1: „Осам месеци је трајао (последњи вокациони тренинг, прим. аут.) који је пре свега био усмерен на ове младиће, малолетнике без пратње, који су најугроженији. Ми смо негде видели процену да они нису спремни за тржиште рада тамо и онда је састављен један програм који је подразумевао практичне обуке за занате. Ми смо контактирали неке неформалне школе и због финансија и због процедуре, администрације, која је много једноставнија него када би се контактирала нека (државна, прим. аут.) школа, да полажу неки испит, искрен да будем, много је другачије полагати испит, нека Е. (име неформалног образовног центра, прим. аут.) или нека средња школа, и онда су они ишли, али је ту нагласак био много више на практичном раду, ту су били – девојке за шминкерке, за кројаштво, за молере, куваре [...]

²⁰ Интервју из 2019. године.

Било је младића који су одушевили неке – пошто су њима праксу држали одређени послодавци – рецимо на (име улице, прим. аут.) је био један ‘пријатељ’, ми га тако зовемо, који је механичар и онда је група ту отишла и он је њима чак после нудио да дођу да раде ту [...] (Нико није остао да ради, прим. аут.), јер постоје процедуре око запошљавања и рада на црно. Зато они некад одлуче, дигресија опет, да се врате у Турску и Грчку, јер тамо могу да раде а овде не могу. Систем је кад се слуша на ТВ одличан, али изнутра је јако труло. (Чак и када жели послодавац да запосли, постоје препреке, прим. аут.) Невладин сектор заиста пуно гура, није то опет наша дужност да хвалимо једни друге, али заиста постоје, не само код нас, људи који раде пуно, а онда ‘БУМ!, ти не можеш!’. Макар да држава буде слепа, мада ја уосталом не знам да ли они раде на црно, јер рецимо они раде на црно ако продају тамо у К. (једној улици у Београду, прим. аут.), али их полиција ту само протера пошто пусте наше, јер они можда ни не знају ко је Ром, претпостављам, али да он оде да ради уредно, да настави да снажи себе... Њих третирају, мада је то питање за правника, као и ове странце који бораве у земљи, који исто јако тешко могу да добију посао, зато што ми морамо да прво проверимо да ли постоје такви људи у Србији. [...] Ја сада не знам тачно, нисам био на терену тада нисам пратио толико, каква је интеракција између њих и послодаваца и углавном су послодавци – ови који држе праксу – поприлично задовољни [...] И онда тај пројекат, та прича је била јако добра, имали су занате, али су имали и овде неформалну подршку образовању, долазили су наставници из школе ‘Бранко Пешић’ (школа за образовање одраслих, прим. аут.), ја сам држао енглески језик, ишли су у школу, добију неку ужину, [...]. Да, добију сертификат (када заврше вокациони тренинг, прим. аут.) за који се ми ангажујемо да буде преведен. Било је примера (да је неко отишао и запослио се у иностранству уз помоћ сертификата, прим. аут.), али ти примери су били усмено саопштени, никада нисмо имали детаљно извештај са документацијом. Није било пуно, али је било. Јер, између осталог, ретко ко са којима смо имали комуникацију је стизао у жељену дестинацију. Чак ни ови преводиоци који су радили са нама нису отишли у земљу у коју су хтели да оду [...] Ти вокациони тренинзи су такође били у функцији интеграције, јер су заједно били са другима (са ромском популацијом, са којом такође ради ова верска хуманитарна организација, прим. аут). Боље су се упознали. То је трајало осам месеци, то је било сјајно, ваљало би стално. Хајде узгред да поменем, све мање се новца издваја за ову популацију, то се ставља по страни и то ће се дешавати, то је нека имплицитна представа о томе, моја лично, то ми причамо међусобно стално.²¹

²¹ Интервју из 2019. године.

Пример 2: „(Име друге невладине организације, прим. аут.) води пројекат вокационих тренинга. Деца добијају потврду која је преведена и може да се користи у земљама ЕУ. То су практични занати: аутомеханичар, молер, курс шивења, курс шминкања, жене уче међусобно ствари као што су депилација, шминка итд. Са њима јако лепо сарађујемо [...] Ти тренинзи су се јако лепо показали. Сада су, на пример, кренули за аутомеханичара, они су као шегрти у тој радњи. Наши момци су сад кренули на курс шивења. Имају доста младих жена из К. (име центра, прим. аут.), направили су курс шминкања. (Име брэнда козметике, прим. аут.) им је донирао палету са шминкама.“²²

Пример 3: „Радимо неке уметничке радионице и неке радионице заната, па правимо декупаж, правимо сапуне, правимо накит. То се баш сада озбиљно захуктава, и онда ћемо да правимо некакве изложбе, покушаћемо да правимо... Незгодно је, највећи број људи тренутно који је у Србији, пошто нису тражили азил – правно гледано су нелегално у Србији. Онда је јако компликовано. Са Ј. (фабрика одеће, прим. аут.) кад смо правили договор, идеја је била да обезбедимо да људи продају то што направе. Међутим, јако је незгодно, јер не можемо ништа од тога да организујемо легално на тржишту рада. Нити они имају право да приме некакву надокнаду, нити ми можемо да продамо нешто што је произведено ван неког производног циклуса, с друге стране не постоји или још увек није донет закон о социјалном предузетништву, па је то баријера, тако да за сада то може да функционише као некакве продајне изложбе, и то ћемо сада, кад се то прикупи. Са тим уметничким радионицама смо недавно кренули, па кад прикупимо довољно артикала (...)“²³

Пример 4: „У П. и Б. имамо сад фантастичан споразум о сарадњи са Ј. (фабрика одеће, прим. аут.), Ј. нам је донирао половне машине али професионалне машине за шивење које смо поставили у кампове, и ангажовали смо стручњаке, инежњере технологије, који уче људе професионалном шивењу и кројењу. Ј. иначе има споразуме о сарадњи са низом неких немачких компанија, тако да ко год заврши тај програм обуке до краја добија Ј.-ову потврду да је похађао тај курс и тај списак компанија са којима Ј. сарађује у Немачкој. То је неформална диплома, наравно, али је ипак нека врста писма препоруке коју ти људи могу да искористе.“²⁴

Пример 5: „Али, нагласак је такође био на томе, почетком лета смо почели да пратимо, како они виде себе у околини, испитивање њихових капацитета за културну интеграцију, овако врло апстрактно речено. Дакле, читави низови радионица

²² Интервју из 2018. године.

²³ Интервју из 2017. године.

²⁴ Интервју из 2017. године.

различитих активности, па чак и индивидуалних, не само групних [...] Ми смо разговарали на најједноставније теме за њих – *Да ли ви знате где идете?*, то је био назив радионице [...] али је онда ту било занимљивих примера да људи не познају ни временске прилике и онда каже неко да ће отићи у Норвешку да ради као физички радник, али ми их питамо да ли знају да тамо пада снег шест месеци, онда људи не знају да пада снег шест месеци. Е, онда, људи бивају шокирани када им ви то кажете. Онда пустите неки видео запис следећи пут, како изгледа у Немачкој на радном месту, да ти мораш да будеш тачан, да ти не можеш да касниш као што касне као код мене на радионицу пет пута по сат времена, у Србији – рецимо – можеш, и онда правимо тако нека поређења која су занимљива. [...] Тако да први тај циклус 2017. године до јесени када је већ почела школа су били врло онако експлорашући и сензибилизацијски, тако да то су биле неформалне активности. Некада је оно *тет-а-тет*, седнемо, разговарамо, шта бисмо могли да радимо. Али, ми смо све то брижљиво писали да би на основу тога касније могли да развијемо детаље и сада постоји, док су били вокациони тренинзи везани за радно право, везано за радне злоупотребе, везано са потенцијално образовање, стицање вештине и свега што вам треба да бисте тамо могли да наставите, свашта нешто. [...] То је врло хетерогена популација, чак и етнички, и у погледу сада ових аспеката: постављања циљева, образовање, однос према другим нацијама, према пријатељима, породици, дужностима у породици и тако даље, врло су хетерогени ...²⁵

3. Закључак

Након затварања формализованог миграцијског коридора у марту 2016. године, дошло је дискурзивног обрта, који Србију, уместо земље транзита (чак и хипертранзита) почиње да дефинише као земљу (принудне) дестинације. Претпоставља се да неконтролисаног кретања преко граница и на територији земље нема, а да мигранте који су се ту затекли треба интегрисати у постојеће системе којима руководи државни сектор. Промена курса европске миграцијске политике условила је и промену фокуса рада верских хуманитарних организација. Настављајући да помажу држави тамо где је потребно, тј. да „попуњавају рупе“, да парафразирамо речи једне саговорнице, у испуњавању обавеза у погледу интеграције миграната у Србији, оне почињу да се баве и програмима који се односе на едукацију. Верске хуманитарне организације својим радом на подршци формалној и неформалној едукацији, осим резултата на индивидуалном нивоу, где мигранти овладавају одређеним знањима и вештинама, у наративима истичу испуњавање многобројних других социјалних функција едукације у којима се

²⁵ Интервју из 2019. године.

огледа њихова улога медијатора између различитих друштвених актера. На оперативном плану, у наративима се истиче повезивање миграната и различитих стручних служби задужених за многе аспекте социјалне заштите и азилне процедуре (надлежна министарства, општински центри за социјални рад, Комесаријат за избеглице и миграције, школе), отварање простора за интеркултурни дијалог кроз обезбеђивање преводилаца и медијатора, али и програма који директно повезују мигранте и различите категорије особа из локалних заједница (деце и њихових родитеља, маргинализованих група, мрежа послодаваца) и успостављање простора за интерконфесионални дијалог кроз блиску сарадњу између хуманитарних организација чији су покровитељи различите верске заједнице. Иако истичу да је њихова улога да помажу функционисање националног система, како би остварио прокламоване циљеве, наглашавају да у микро контекстима, због специфичног социјалног положаја, али и начина финансирања, имају извесну слободу маневрисања.

Литература

- Ager, Alistair & Strang Alison. 2008. "Understanding Integration: A Conceptual Framework." *Journal of Refugee Studies* 21 (2): 166–191.
- Beznes, Barbara, Marc Speer & Marta Stojić Mitrović. 2016. *Governing the Balkan Route: Macedonia, Serbia, and the European Border Regime*. Belgrade: Rosa Luxemburg Stiftung for Southeast Europe.
- CZA & CIJP (Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila i Centar za istraživanje javnih politika). 2018. *Migracije i obrazovanje. Izazovi integracije dece migranata/azilanata u obrazovni sistem u Republici Srbiji*. [http://apc-cza.org/images/publikacije/MIGRACIJE%20I%20OBRAZOVA NJE.pdf](http://apc-cza.org/images/publikacije/MIGRACIJE%20I%20OBRAZOVA%20NJE.pdf) (pristupljeno 20. 06. 2019).
- Kozma, Robert. 2018. *Obrazovanje dece migranata u Srbiji (osnovnoškolsko obrazovanje)*. Grupa 484. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15003.pdf> (pristupljeno 20. 06. 2019).
- Stojić Mitrović, Marta & Aleksandra Djurić Milovanović. 2019. "The Humanitarian Engagement of Faith-Based Organizations in Serbia: Balancing between the Vulnerable Human and the (In)Secure (Nation)State." In *Forced Migration and human security in the Eastern Orthodox World*, ed. Lucian Leauustean, 207–228 . London: Routledge.
- Stojić Mitrović, Marta & Ana Vilenica. 2019. "Enforcing and Disrupting Circular Movement in an EU Borderscape: Housingscaping in Serbia." *Citizenship Studies* 23 (6): 540–558.
- Stojić Mitrović, Marta. 2018 (online first). "The Reception of Migrants in Serbia: Policies, Practices and Concepts." In *The Challenges of Migration in Southeast Europe: Social Workers as Promoters of Human Rights in the Times of Rising Antimigration Sentiment in the Countries of South East Eu-*

↳ М. Стојић Митровић, А. Ђурић Миловановић, *Наративи верских хуманитарних ...* ↳

rope, eds. Zaviršek, Darja and Watkins Julia M., *Journal of Human Rights and Social Work* 4(1): 17–27.

Save the Children. 2018. *Sigurno i podržavajuće osnovnoškolsko okruženje za učenike i učenice izbeglice i tražioce azila*. Sažetak izveštaja. https://nwb.savethechildren.net/sites/nwb.savethechildren.net/files/library/Sigurno%20i%20podrzavajuće%20osnovnoskolsko%20okruženje%20za%20ucenike%20izbeglice%20u%20Srbiji_SAZETAK%20IZVESTAJ_A_web.pdf (pristupljeno 20. 06. 2019).

Примљено / Received: 29. 1. 2019.

Прихваћено / Accepted: 30. 9. 2019.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /

главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Три пута годишње. - Друго издање на другом медијуму: Гласник
Етнографског института САНУ (Online) = ISSN 2334-8259
ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института
COBISS. SR-ID 15882242